

İİSBF SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Cilt 4, Sayı 7, Aralık 2017, ISBN: 2147-8414

İmtiyaz Sahibi / General Director

Ali ÖZVEREN

Mütevelli Heyet Başkanı (Chairman of Board of Trustess)

Editör / Editor

Prof. Dr. Süleyman TÜRKEL

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü / Editor in Chief

Yrd. Doç. Dr. Murat KÖYLÜ

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü Yrd. / Ass. Editor in Chief

Arş. Gör. Gökçe MANAVGAT

Bilim ve Danışma Kurulu / Referees

Prof.Dr. A. Kadir Varoğlu *Başkent Üniv. İ.İ.B.F.*

Prof.Dr. Haluk Korkmaz *Toros Üniv. İ.İ.S.B.F.*

Prof.Dr. Nejat Basım *Başkent Üniv. İ.İ.B.F.*

Prof.Dr. Mehmet Tanyaş *Maltepe Üniv. İ.İ.B.F.*

Prof.Dr. Fatma Orel *Çukurova Üniv. İ.İ.B.F.*

Prof.Dr. Doğan Nadi Leblebici *Hacettepe Üniv.*

Prof.Dr. Haydar Çakmak *Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F.*

Prof.Dr. Turan KORKMAZ *Mersin Üniversitesi İ.İ.B.F.*

Prof.Dr. Kamuran ELBEYOĞLU *Toros Üniv. İ.İ.S.B.F.*

Prof.Dr. Banu Yazgan GÜVENÇ *Toros Üniv.İ.İ.S.B.F.*

Doç. Dr. Köksal Hazır *Toros Üniversitesi İ.İ.S.B.F.*

Doç. Dr. Abdullah Çalışkan *Toros Üniversitesi.*

Doç. Dr. Mustafa Bekmezci *Toros Üniversitesi.*

Doç. Dr. Emruhan Yalçın *Avrasya Üniv.*

Doç. Dr. Mehmet İNCE *Mersin Üniversitesi İ.İ.B.F.*

Yrd. Doç. Dr. Meltem Keskin KÖYLÜ *Aksaray Üniv.*

Yrd. Doç. Dr. Murat KÖYLÜ *Toros Üniv.İ.İ.S.B.F.*

Yrd. Doç. Dr. Ayhan DEMİRCİ *Toros Üniv.*

Yrd. Doç. Dr. Cengiz Tunç *Toros Üniv.*

Dergi Yazışma Adresi / Correspondence Address

Toros Üniversitesi İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler
Fakültesi Bahçelievler Mh. 1857 Sk. Yenişehir / MERSİN
Tel: (0324) 325 33 00

Toros Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi yılda iki kez,
6 ayda bir yayınlanan hakemli ve süreli bir sosyal bilimler
dergisidir.

Dergide öne sürülen fikirler makale yazarına aittir.

Toros University Social Sciences Journal is a refereed
and periodical journal published twice a year and once
every six months.

TÜRKİYE'NİN GÜNEY KAFKASYA ÜLKELERİ İLE FİNANSAL BAĞLARI VE BÖLGEDEKİ TİCARİ VARLIĞI

Meltem KESKİN KÖYLÜ

Yrd. Doç. Dr., Aksaray Üniversitesi, Uluslararası Ticaret ve Lojistik Yönetimi Bölümü

meltemkeskin@aksaray.edu.tr

ÖZET

Kafkas Sıradağlarının güneyinde yer alan Azerbaycan, Gürcistan, Dağlık Karabağ, Ermenistan ve Nahçıvan'ı kapsayan bölge "Güney Kafkasya" olarak bilinir. Bu bölge, Asya ile Avrupa arasında transit ticaret yollarının kesiştiği yer olup, aynı zamanda bir enerji koridoru bölgesidir. Jeopolitik ve stratejik önemi sebebiyle soğuk savaş sonrası bu topraklar, küresel ve bölgesel aktörlerin odağı haline gelmiştir. Artan enerji ihtiyacı ve bölge halkları ile tarihsel, kültürel, dinsel ve dilsel bağlarının etkisiyle Türkiye'nin dikkatinin üzerinde olduğu bir bölgedir. Enerjiye olan ihtiyaç her geçen gün artmaktadır. Petrol, doğalgaz ve tüm alternatif enerji kaynaklarının bulunduğu bölgeler ve bu enerji kaynaklarının transferini sağlayan ülke coğrafyaları, uluslararası platformda kilit noktaları olarak görülmektedir. Türkiye, bölge ülkelerinde ticaret atmosferinin oluşmasında potansiyel bir role sahiptir. Son on yıldan bu yana Türkiye için Azerbaycan ile gerçekleştirdiği ekonomik ilişki, diğer Güney Kafkasya ülkeleri ile olan ekonomik ilişkiden daha önemlidir. Türkiye Azerbaycan'ın yanı sıra, Gürcistan'la da iyi ekonomik ve ticari ilişkilerine devam etmektedir. Bu yapbozun eksik parçası ise Ermenistan'dır. Çalışmada, Güney Kafkasya ülkelerinin serbest piyasa ekonomilerine geçiş sonrası Türkiye ile olan ticari ilişkileri, ikincil verilere dayanarak ampirik olarak incelenmiştir. Ayrıca Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan tarihsel gelişimlerinin ekonomiye yansımaları, dış ticaretleri ve Türkiye ile ticaretleri araştırılmıştır.

Anahtar Kelimeler:

Güney Kafkasya, Ekonomi, Dış Ticaret, Ticari İlişkiler

TURKEY'S FINANCIAL CONNECTIONS WITH COUNTRIES IN SOUTHERN CAUCASUS AND ITS EXISTANCE IN REGION'S MARKETS

Meltem KESKİN KÖYLÜ

Asst. Prof., Aksaray University Department of International Trade and Logistics Management

meltemkeskin@aksaray.edu.tr

ABSTRACT

Region that is located in the southern part of the Caucasus Mountains; Azerbaijan, Georgia, Nagorno – Karabakh, Armenia and Naxcivan; is known as the Southern Caucasus. This region is located on the intersection of trade routes between Europe and Asia, in addition to being an energy corridor. Due to the geopolitical and geological importance of the territory, after the cold war, interest on the region had escalated. With the increase in the need for energy, in addition to cultural, historical, religious and linguistic connections, Turkey has also turned its attention towards the region. Energy requirements increase day by day. As a result, regions that possess or enable the transfer of energy resources such as petroleum, natural gas and alternative energy have gained great importance. Turkey has the potential to play a role for constructing region-wide trades. In the last decade, the most important trade relations in the Southern Caucasus region are with Azerbaijan. Additionally, Turkey continues its positive economic and trade relations with Georgia. The missing piece of this puzzle is Armenia. In this study, trade relations between Turkey and countries located in Southern Caucasus, after their converting to free-market system, had been investigated empirically with the help of secondary data. Also, historical factors that affect economies of Azerbaijan, Georgia and Armenia had been researched, alongside with their foreign trade, especially with Turkey.

Key Words:

Southern Caucasus, Economy, International Trade, Trade Relations

GİRİŞ

Buharlı makinenin icadıyla başlayan sanayileşme çağında enerjinin başlıca sanayi girdisi olması ve günümüzde, tüketim toplumuyla kullanımının artması nedeniyle, enerjiye olan ihtiyaç her geçen gün daha da artmaktadır. Petrol, doğalgaz ve tüm alternatif enerji kaynaklarının bulunduğu bölgeler ve bu enerji kaynaklarının transferini sağlayan ülke coğrafyaları, uluslararası platformda kilit noktaları olarak görülmektedir. Romalıların “Via est Vita” (Yol hayattır) deyiminde ulaşımın önemine vurgu yapılan tarihi İpek Yolu'nun bir bölümü Azerbaycan'dan geçmektedir. Bu bölge enerji kaynaklarını kısmen bünyesinde barındıran ve transferini sağlayan bir bölge olarak ekonomik merkez olma özelliğini bünyesinde barındırmaktadır.

Türkiye, Sovyetler Birliği'nin dağılması sonucu bağımsızlıklarını ilan eden cumhuriyetlerin Ermenistan hariç tamamını tanıyan devletlerin en başında yer almaktadır. Türkiye, bu dönemi muhtemel ekonomik ve ticari ilişki fırsatı olarak görmüştür. Bununla birlikte Türkiye, Hazar merkezli enerjiyi Avrupa piyasalarına ulaşmasını sağlayacak planlara odaklanmıştır. Bu politika doğrultusunda Türkiye öncülüğünde yürütülen çalışmalar sonucu, 25 Haziran 1992 tarihinde İstanbul'da düzenlenen toplantıda, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Deklarasyonu'nun Arnavutluk, Azerbaycan, Bulgaristan, Ermenistan, Gürcistan, Moldova, Romanya, Rusya Federasyonu, Türkiye, Ukrayna ve Yunanistan tarafından imzalanmasıyla Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü kurulmuştur. Ayrıca, Türk Ermeni İş Geliştirme Konseyi, Türkiye'de, Ermenistan İşadamları ve Sanayicileri Derneği Ermenistan'da, paralel olarak çalışmalar yürütmektedir. Türkiye Ermenistan'la doğrudan ekonomik ve ticari ilişki bulunmamasına karşın ticaretinin büyük kısmı Gürcistan ve İran üzerinden yapılan ihracattır.

Eski Sovyetler Birliği ülkeleri, hammadde ve enerji kaynakları yönünde çok zengin olmalarına karşın Türkiye bu ülkelerin ihtiyaç duydukları ve Batı ülkelerinden karşılamakta güçlük çekebileceği gıda ve tüketim mallarına sahip bulunmaktadır.

Ekonomik ve ticari anlamda Türkiye'nin öncelikli ortağı ve hedef ülkesi yine Azerbaycan'dır. Gürcistan ise gerek Azerbaycan ve oradan Orta Asya pazarlarına gerekse kuzeye, Rusya'nın güney bölgelerine ulaşmada anahtar rol oynayan ülke konumundadır.

Güney Kafkasya'da yapılan ortak çalışmalar ile bölge refahının artırılabilmesi amacıyla; Türkiye bölgede kalkınma projelerinin de gerçekleştirmektedir. Bu projeler çerçevesinde; Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı (BTC) ve Bakü-Tiflis-Erzurum Doğalgaz Boru Hattı (BTE) hayata geçmiştir. Ayrıca hala hazırda Trans-Anadolu Doğalgaz Boru Hattı'nın (TANAP) yapımı sürmektedir. Bakü-Tiflis-Kars Demiryolu Hattı'nın (BTK) 2017 yılının ilk yarısında tamamlanması planlanmaktadır. Böylece, Türkiye üzerinden Pekin ile Londra arasında kesintisiz demiryolu ulaşımı mümkün olacaktır (Mfa, 2017).

Çalışmada Güney Kafkaslarda yer alan ülkelerin ekonomik yapıları ve Türkiye ile olan finansal bağlarına da yer verilmiştir. Böylece bölgede yer alan ülkelerin ihtiyaç ve ekonomik yapıları doğrultusunda Türkiye'nin bölgedeki varlığını güçlendirmek ve ticari anlamda daha fazla söz sahibi olması için neler yapılabileceği ve sürdürülebilir ekonomik ilişkiler konuları tartışılmaktadır.

Bu araştırmada Türkiye'nin Güney Kafkasya ülkeleri ile olan ekonomik ilişkileri geliştirme ve bölgedeki ticari etkinliğini artırmasına yönelik en fazla faydayı sağlamak adına daha neler yapılabileceğini anlamaya dönük ikincil verilere dayalı, bir çalışma planlanmıştır.

1. LİTERATÜR ARAŞTIRMASI

Güney Kafkasya Ülkeleri ticari ilişkiler ile ilgili yapılan çalışmalarda araştırmacılar öncelikle bölgenin hareketliği nedeniyle uluslararası dış politikaları üzerine odaklanmışlardır. Musabeyov (2010), Kafkasya bölgesinde yaşanan kargaşalar ve anlaşmazlıklar sonucu yaşanan sıkıntılara vurgu yaparak ekonomik açıdan üstlenilen yükleri ifade etmiştir. 2010 yılında, bölge ülkeleri arasındaki anlaşmazlıkların derinliğinin yanı sıra uluslararası aktörlerin bölge üzerine arzuları bölge içinde çözüm üretilmesinin önüne geçtiğini söylemiştir. Türkiye, eski Sovyet coğrafyasına, parlamenter demokrasisi, görece serbest piyasa ekonomisine dayalı ekonomik ve ticari yapılanması ve laik devlet düzeniyle bir model olarak gösterilmiştir. Güney Kafkasya ülkeleri arasında sağlanacak işbirliğinde, Türkiye güçlü ekonomik ve ticari ilişkiler çerçevesini belirleyecek ana eksen olarak görüleceğine işaret etmiştir. Kafkasya sınır komşusu konumu nedeniyle, Türkiye'nin ihracata dayalı bir ekonomik ve ticari düzen kurması adına aktif olunması gereken bir bölge olarak değerlendirilmiştir. Sapmaz (2008)'e göre, Güney Kafkasya bölgesini kontrol eden güç ve/veya güçler Orta Asya'ya, Hazar Havzası'na ve Karadeniz'e uzanabilme ve hâkim olma olanağına sahip olacaktır. Bu çerçevede, Mackinder'in "Kara Hâkimiyet Teorisi" ile Spykman'ın "Kenar Kuşak Teorisi"nde belirttikleri üzere bu bölgeyi elinde bulduran Asya'ya, Asya'yı elinde bulduran da dünyaya hükmedecektir. Güney Kafkasya, bu özelliği ile "kuzey-güney" ve "doğu-batı" arasında bir köprü ve hamle yeri olarak görülmektedir diyerek bölgenin önemine vurgu yapmıştır. Bilgin (2005), Hazar'da Son Darbe adlı kitabında farklı bir perspektiften Kafkasya'ya bakmıştır. Azerbaycan'ın enerji sektöründen elde ettiği gelirlerin faydalarından bahsettikten sonra doğurabilecek olumsuzluklara da vurgu yapmıştır. Bilgin (2005) ayrıca Azerbaycan, petrol dışı üretiminin yeteri kadar gelişmemesi, vergilendirme sisteminin yetersizliği, parasal politikaların özellikle petrole dayalı olması gibi problemlerini çözmeden ekonomik büyüme sürecine girmiş olmasının problemlerine değinmiştir. Petrol Laneti olarak da adlandırılan petrole dayalı büyümenin yerli para biriminin reel değerini yükseltmesi ve bu yükselmenin ihracatçı sektörlerde yerli üreticiyi olumsuz etkilediği görüşünden yola çıkarak bu durumun Azerbaycan ekonomisinde görülmekte olduğunu belirtmiş ve çözüm önerilerinde bulunmuştur. Enerji sektöründen elde edilen gelirlerin ekonomide daha yapıcı bir şekilde değerlendirilmesini sağlayarak kurumsal eksikliklerin giderilmesine yönelik adımların atılmasının zaruretine de vurgu yapmıştır. GÜRTİAD (2017), Gürcistan 2003 yılında gerçekleşen Gül Devrimi'nin ardından pazar ekonomisi ve dışı açılıma ağırlık verildiğini belirtmiştir. Ekonominin önemli kısmını hizmet sektörünün oluşturduğu ülkede az gelişmiş bir sanayi altyapısı mevcuttur. Ülke doğalgaz ve petrolün neredeyse tamamını ithal etmektedir. Tarım sektörünün ekonomideki payı ise yüzde 10 oranında olduğunu ülkenin en fazla ithalat yaptığı ülkelerin başında Türkiye geldiğini bunu Azerbaycan, Rusya ve Ukrayna'nın izlediğini belirtmiştir. Yalçın'a göre (2016), Güney Kafkasya Bölgesi'nin Azerbaycan ve Gürcistan ile beraber üç ülkesinden biri olan Ermenistan tarihten gelen "Büyük Ermenistan" idealarının da etkisiyle sınır komşusu olan devletlerin çoğunluğuyla toprak sorunları yaşamaya başlamış ve bu sorunlar ülkenin ekonomisi başta olmak üzere askeri ve siyasi politikalarına yön vermiştir. Başta Karabağ'ın işgali ile birlikte yaşadığı toprak sorunları ülkenin bölge ülkeleriyle işbirliğine ve entegrasyona gitmesini önleyerek yaşadığı coğrafyadan tecrit edilmesine neden olduğu vurgulanmıştır.

Açma ve Yenişen (2013), Kafkasya bölgesinin, günümüzde olduğu gibi gelecekte de büyük güçlerin çıkar çatışmasına sahne olacağına altını çizerek bölgenin olabildiğince, çabuk istikrarlı bir siyasal ve makroekonomik yapıya kavuşması gerekliliğine vurgu yapmıştır. Ekonomik değişim ve dönüşümün oluşturulması için politika ve stratejiler üzerine durmuşlardır.

Yurtdışında araştırmacıların konu ile ilgili çalışmalardan bazıları ise şöyledir; Gogolashvili (2011) "Kesinlikle birini izleyen herhangi bir ülkeyi bulmak zordur" demiştir. Bölgede yer alan ülkelerin özellikle Gürcistan'ın ekonomik gelişmelerinin sağlanması ve sürekliliğinin devamı için

demokratikleşme ile ilgili önerilerde bulunmaktadır. Nranyan (2011), Ermenistan'ın üç aşamalı ekonomik gelişme gösterebileceğini belirtmiştir. Birincisi, eski sistemin yıkılması, yeniden yapılanma dönemi ve kriz aşma. Valiyev (2011), bağımsızlıktan beri Azerbaycan ekonomik model ve gelişimi için öneriler getirmiştir. Ayrıca Economist Intelligence Unit gibi araştırma grupları da Güney Kafkasya ülkeleri ile ilgili ekonomik ve finansal verileri aylık ve yıllık olarak raporlamaktadır. Ayrıca beş yıllık ülke ekonomisine ilişkin tahminleri, göstermektedir ki bölge özellikle enerji üretimi açısından kilit rol oynamaya devam edecektir.

2. GÜNEY KAFKASYA ÜLKELERİNİN EKONOMİK POTANSİYELİ

Güney Kafkasya Kafkas Sıradağlarının güneyinde kalan bölgedir. Bölgeye Transkafkasya da denmektedir. Güney Kafkasya'da Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan devletleri yer almaktadır. Bu devletlerin yanı sıra Gürcistan'a bağlı iken bağımsızlıklarını ilan eden Abhazya ve Güney Osetya, Azerbaycan'a bağlı Karabağ yer almaktadır. Durum böyle olunca adı geçen ülkeler öncelikle tek tek ele alınacaktır.

2.1. Azerbaycan

Avrasya'nın Kafkaslar bölgesinde bulunan ve 86,600 km²'lik yüzölçümüne sahip olan Azerbaycan, kuzeyde Rusya Federasyonu, güneyde İran, batıda Gürcistan ve Ermenistan ile komşudur. Doğuda Hazar Denizi yer almaktadır. Azerbaycan'ın etnik yapısı incelendiğinde toplam nüfusun %91,6 Azerbaycanlı, %2 Lezgi, %1,3 Rus, %1,3 Ermeni, %1,3 Talış, %0,6 Avar, %0,4 Türk, %0,3 Tatar, %0,3 Tat %0,3 Ukraynalı, %0,1 Sahur, %0,1 Gürcü, %0,1 Kürt, %0,1 Yahudi ve %0,1 diğer etnik gruplar (Mfa, 2017) yer almaktadır.

Kafkasların, ekonomik ve ticari açıdan, en hızlı ve istikrarlı biçimde büyüyen ülkesi Azerbaycan'dır. Elbette Türkiye'nin bu büyümedeki katkısı yadsınamaz orandadır. Türkiye, Azerbaycan'daki yatırımcı ülkeler arasında en önde gelmektedir. Azerbaycan'da binin üzerinde Türk sermayeli firma kurulmuştur (Çelikpala, 2010: 100-101). Yine Türkiye'nin doğu kapısı olarak nitelendirdiğimiz Nahçıvan'la da ticari ilişkilerimizi artarak devam ettirmekteyiz.

Azerbaycan'ın ekonomik büyümesinin itici gücü olan, petrol ve doğal gaz ihracatıdır. Ayrıca ülke bankacılık, inşaat, haberleşme ve emlak sektörleri Azerbaycan ekonomisinin büyümesine önemli katkılar sağlayan diğer sektörlerdir (DEİK, 2013:17).

2.1.1. Azerbaycan Ekonomik Parametreleri

Sanayi, katma değer: gayri safi yurtiçi hasılanın % 38,5'ini oluşturmakta olup 2015 yılının aynı dönemine göre % 1.8 büyütür 10.398,3 milyon Manat (Azerbaycan para birimi olup kur kodu (AZN) dir) ulaşmıştır. Petrol endüstrisinin büyüklüğü 8.950.7 milyona AZN'dir. Petrol dışı sanayi katma değer 1 447,6 milyona AZN dir. Sanayi genel üretim 14.749.7 milyon AZN 2016 yılında olarak gerçekleşmiştir. Petrol endüstrisi genel üretim 10.775,7 milyon AZN dir. Petrol dışı sanayi genel üretim 2015 yılının aynı dönemine oranla % 2,4 artarak 3.974,0 milyon AZN'a yükselmiştir. Sabit Sermaye Yatırımları, Sabit sermaye içindeki finansal kaynaklardan yapılan yatırımlar 6.769,6 milyon AZN olarak gerçekleşmiştir. Sanayi alanındaki yatırımlar 4 766,6 milyon AZN olmuş ve genel üretimin % 70,4'ünü oluşturmaktadır. Sektörün petrol sektörüne yönlendirilen sabit sermaye; miktarı 4.452,5 milyon AZN dir. Ekonomi alanındaki çalışan sayısı ve ortalama ücret: 2016 yılı Ocak-Mayıs döneminde sanayi işletmelerinde çalışanların sayısı 177.8 bin kişi olup ortalama ücret % 21,3 artarak 940,3'e AZN yükselmiştir. Maden endüstrisi. Madencilik sektöründeki üretim hacmi 2015 yılının ilk yarısına göre % 0,6 artış göstermiştir (Azerbaycan, 2017).

2000'li yılların başından beridir petrole yatırım yapan Azerbaycan 2005 yılından itibaren milli gelire yansıyan petrol gelirleri ile yeni bir çağa adımını atmıştır. Önümüzdeki iki on yıllık dilimde 50 milyar \$ petrol gelirini hedefleyen ülke elde edeceği bu geliri halkın yaşam standardının yükselmesine harcayacak hedefler için çalışmalarını sürdürmektedir. Ayrıca Azerbaycan, verimli tarım arazileri ve doğal gaz ve demir cevheri bakımından zengin kaynaklara sahip bulunmaktadır. Ham petrol üretimi 2006'da günlük 600,000 varile ulaşmıştır. Tüm bunların yanı sıra petrokimya, yiyecek, giyim gibi hafif sanayiye de sahiptir. Savaş ve dağılma sonrası ortaya çıkan olumsuzluklar sonucu ekonomide büyük bir bozulma ve dağılma yaşanmış ve bunun sonucunda milli gelirden negatif büyüme ve yüksek enflasyon görmüştür. Azerbaycan ekonomisinde 1996 yılından itibaren başlayan büyüme 2011 yılında da sürmüştür. 2012 yılında % 2,2'lik bir büyüme oranıyla milli gelir 67,3 milyar dolar, 2013 yılında ise 73,5 milyar dolara, 2014 yılında ise 75,2 milyar dolar, 2015 yılında 53 milyar dolar seviyesine düşmüştür. 2013 yılında %5,8'lik bir büyüme oranı yakalayan Azerbaycan ekonomisindeki genişleme, 2014 yılının ilk yarısında yavaşlama göstererek %2, 2015 yılında ise %1 seviyesinde gerçekleşmiştir. Bu düşüşün başlıca nedenleri Azerbaycan'ın ekonomisinin büyük oranda petrol ve doğalgaz üretimine ve ihracatına bağlı olmasıdır. Dünya piyasalarında petrol fiyatlarının düşmesi sonucu ülkede alınan devalüasyon kararları, ekonomik durgunluğun en önemli nedenlerindedir. 1997 yılında sanayi sektörünün GSYİH'ya katkısı %39,9 iken, 2003 yılında %52,6'ya yükselmiştir. 2011 yılına gelindiğinde ise bu oran % 62,1'e ulaşmıştır. 2015 yılında tarımın GSYİH'daki payı %6, sanayinin % 59,1 ve hizmetlerin 34,9 olarak gerçekleşmiştir (İTO, 2016:3). Azerbaycan ülke ekonomik verileri Tablo:1'de verilmiştir.

Tablo 1: Azerbaycan'ın Ekonomik Pozisyonu

GSYİH (milyar ABD Dolar)	54,05	İhracat (milyar ABD Dolar) 2015	16,38
Reel GSYİH Büyüme Oranı (%)	1,1	İthalat (milyar ABD\$) 2015	8,414
Nüfus (milyon)	9.8	Dış borç (milyar ABD Dolar)	12.3
Kişi Başına GSYİH (ABD Dolar)	18.000	Doğrudan Yabancı Yatırım (giren – milyar Dolar)	7.12
Enflasyon Oranı (%)	5,3	Doğrudan Yabancı Yatırım (çıkan– milyar Dolar)	2.95
İşsizlik Oranı (%)	5,3	Azerbaycan'daki Türk sermayeli firma sayısı	2665
Büyüme Oranı (%)	1,5	Yüz ölçümü	82,629 km2

Kaynak: Economist Intelligence Unit, 2016

Ülkenin başlıca ticaret ortaklıkları; Rusya, İtalya, Tayland, Türkiye, Hindistan, İsrail ve Romanya'dır. Azerbaycan'ın ihraç ürünlerini özetleyecek olursak; ham petrol ve türev ürünleri, gıda ürünleri (şeker), metal (işlenmemiş alüminyum) ve tekstildir. Başlıca ithalat ürünleri ise, makine ve ekipmanları, otomotiv, metal (altın), tütün mamulleri, buğdaydır.

2.1.2. Azerbaycan Türkiye Ekonomik İlişkileri

Türkiye Azerbaycan'dan başlıca; işlenmemiş alüminyum, etilen polimerleri, petrol yağları, asiklik hidrokarbonlar, hayvan derileri, petrol gazları ve diğer gazlı hidrokarbonlar, işlenmemiş kurşun, pamuk ipliği almaktadır. Buna karşın mobilya, demir/çelikten aksamı, kıymetli metaller, muhtelif inşaat malzemelerini ihraç etmektedir. Tablo 2'de Türkiye'nin Azerbaycan ile yaptığı ithalat ve ihracat oranları yıllara göre verilmektedir.

Tablo 2: Azerbaycan Ticari İlişkileri

(Değer: Bin ABD \$)		
YILLAR	İHRACAT	İTHALAT
2016*	1 460 000	253 017
2015	1 898 520	232 376
2014	2 874 608	291 283
2013	2 960 370	333 748
2012	2 584 671	339 936
2011	2 063 996	262 263
2010	1 550 479	252 525

*2016 Yılı Ocak-Kasım ayları arası verileri

Kaynak: TÜİK, 2017

Türkiye ve Azerbaycan bölgeleri arasındaki ekonomik ve sosyal işbirliğini daha da geliştirmek için ticaret odaları kardeş şehir uygulamalarına destek verilmekte, Azerbaycan ile tek kara sınırimız olan Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'ne de gerekli önem verilmektedir.

Türkiye, Azerbaycan'a yapılan petrol dışı doğrudan yabancı yatırım stoku bakımından ilk sırayı almaktadır. Azerbaycan'a doğrudan yatırım yapan Türk şirketleri faaliyetlerine devam etmektedir. Azerbaycan'daki Türk şirketlerinin yatırımları ağırlıklı olarak enerji, telekomünikasyon, bankacılık, sigorta, ulaştırma, gıda ticareti, tekstil, eğitim, mobilya ve inşaat malzemeleri sektörlerine yoğunlaşmıştır. Azerbaycan'da Türk firmalarının bugüne dek yaptıkları yatırımları, 6 milyar doları enerji sektöründe olmak üzere toplam 9 milyar doları bulmuştur. Azerbaycan'da yatırım yapan Türk işadamları 25 bin kişiye istihdam sağlamaktadır. 2015 yılında müteahhitlik firmalarımız 686 milyon ABD Doları tutarında iş üstlenmişlerdir. Türkiye, Azerbaycan'ın en çok yatırım yaptığı ülkedir. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası verilerine göre Azerbaycan'ın Türkiye'deki doğrudan yatırımları 2012 yılında 339 milyon, 2013 yılında ise 191 milyon Dolar olmuştur. SOCAR'ın (Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Petrol Şirketi - State Oil Company of Azerbaijan Republic) tahminlerine göre sadece 2013-2020 döneminde Türkiye'de 17-20 milyar dolar yatırım yapması beklenmektedir. Bununla birlikte, Türkiye-Azerbaycan girişimcilerinin, üçüncü ülkeleri de içerecek şekilde ortak yatırımlara yönelmeleri gündemde bulunmaktadır. Azerbaycan son dönemde sadece petrole yatırımı yapma kısılcından kurtulup petrol dışı sektörünü geliştirmeye büyük önem vermektedir. Bu alandaki ülke girişimleri başarılı olmaktadır. Türkiye deneyimleri ile Azerbaycan'a bugüne kadar yardımcı olmuştur ve olmaya devam edecektir (Mfa, 2017).

2.2. Gürcistan

Türkiye'nin Kafkaslarda bir diğer önemli ticari ortağı da Gürcistan'dır. Gürcistan, Kafkas Dağlarının güneyinde, Karadeniz'in doğu kıyısında, Güney Kafkasya'da yer alır. Tam adı Gürcistan Cumhuriyeti'dir. Gürcistan'ın kuzeyinde Rusya, güneyinde Azerbaycan, Ermenistan ve güneybatısında Türkiye yer alır. Ülkenin batı sınırimı Karadeniz belirlenir. Abhaz ve Acar Muhtar cumhuriyetleri ile Güney Osetya muhtar bölgesi Gürcistan'a bağlıdır. Gürcistan, Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla 9 Nisan 1991 tarihinde bağımsızlığını kazanmıştır. Bağımsızlığının ilk yılları sancılı ve çalkantılı

geçen ülke 2003 yılında, dünya literatürüne “Gül Devrimi” olarak giren ‘demokrasi’ vaatleri veren hareketi gerçekleştirmiştir.

Gürcistan’ın 2014 yılı nüfus sayımına dayanarak etnik yapısı incelendiğinde toplam nüfusun %86,8 Gürcü, %6,3 Azeri, % 4,5 Ermeni, %0,7 Rus, %0,4 Oset, 0,3 Yezidi, %0,2 Ukraynalı, %0,2 Kist, %0,1 Rum, 0,1 Süryani ve %0,4 diğer gruplardan oluşmaktadır (Mfa, 2017).

2.2.1. Gürcistan’ın Ekonomik Parametreleri

Gürcistan ekonomisi, geleneksel olarak Karadeniz sahillerinde ve ülkenin dağlarında ormanlık alanların yoğunluğu nedeniyle turizm sektörüne, narenciye, üzüm ve çay yetiştiriciliğine ve madencilığe odaklı yapıya bürünmüştür. Sanayi olarak da şarapçılık, metalürji, makine imalat, kimyasal ürünler ve tekstil sektörleri ön plana çıkmaktadır. Ülke, enerji ihtiyacını büyük ölçüde ithalat yoluyla karşılamaktaysa da Gürcistan nehirlerindeki küçük baraj ve hidroelektrik santraller vasıtasıyla elektrik üretimi de yapılmaktadır. Sovyet döneminin sona ermesinin ardından Gürcistan ekonomisi istikrarsız bir yapıya bürünmüştür. Bireysel gelirlerde, tarımsal ve sanayi üretiminde düşüş yaşanmış, enflasyon ve işsizlik önemli ölçüde artmıştır. 1994 yılından itibaren Gürcistan, ticaretin ve döviz kurunun serbestleştirilmesi ile birlikte özelleştirme ve vergi reformunu içeren bir istikrar programı uygulamaya başlamıştır. Bu programla ekonomik kalkınmanın temelleri atılmıştır. 1995 yılından itibaren pozitif GSYİH büyüme rakamlarına ulaşılmıştır. Enflasyonu kontrol altına alabilmişlerdir. Gürcistan’da halkın büyük çoğunluğunun desteği ile yeni bir dönemin başlamasını sağlayan Kasım 2003’te gerçekleştirilen “Gül Devrimi” ile Gürcistan ekonomisi için de taze bir başlangıç olmuştur. Siyasi istikrarsızlığın giderilmesi ile ülke hükümetinin öncelikli programında yer alan “yabancılar için yatırım ortamının sağlıklı hale getirilmesi” konusu öncelikli olmuştur (DEİK, 2012:8). Ancak hala hazırda kayıt dışı ekonomi ülkenin en büyük problemlerinden biridir. Yine aynı nedenden ötürü Gürcistan büyüme performansı ile ilgili net verilere ulaşılmasını engellemektedir. Gürcistan İstatistik Kurumu verilerine göre kayıt dışı ekonomi GSYİH’sinin yaklaşık %30’una denk düşmektedir. Fakat IMF verilerine göre kayıt dışı ekonominin büyüklüğü GSYİH’nın %60’ı oluşturmaktadır. Bu kadar devasa miktardaki kayıt dışı ekonomi, ülkenin ekonomik büyüme gerçekleştirmesinin önündeki önemli engeldir (Ekonomi Bakanlığı, 2016). Tablo 3’de Gürcistan’ın ekonomik parametreleri verilmiştir.

Tablo 3: Gürcistan’ın Ekonomisi

GSYİH (milyar ABD Dolar)	14.0	İhracat (milyar ABD Dolar)	3.1
Reel GSYİH Büyüme Oranı (%)	2,8	İthalat (milyar ABD\$) 2015	6.99
Nüfus (milyon)	3.72	Uluslararası rezervler (milyar ABD\$)	2,7
Kişi Başına GSYİH (ABD Dolar)	7.582	Gürcistan’daki Türk sermayeli firma sayısı	500
Enflasyon Oranı (%)	5,6	İşsizlik Oranı (%)	12.4

Kaynak: Economist Intelligence Unit, 2016.

2.2.2. Gürcistan Türkiye Ekonomik İlişkileri

Türkiye ve Gürcistan sınır komşuluğu ötesinde, aralarında tarihsel bağlar bulunan ülkelerdir. Kültürel alanda olduğu gibi iki ülke halkları arasında ki ilişki ekonomik alanda da güçlenmektedir. Türkiye, Gürcistan'ın birinci ticaret ortağı konumundadır. Türk firmaları Gürcistan'da enerji ve müteahhitlik sektörleri olmak üzere birçok alanda faaliyet göstermekte ve doğrudan yatırımlar yapmaktadırlar. Tüm bunların yanı sıra kültür ve eğitim alanındaki işbirliğimiz de son yıllarda hareket kazanmıştır. Bu politikalar çerçevesinde eğitimlerine karşılıklı olarak Türkiye ve Gürcistan'da devam eden Gürcü ve Türk öğrencinin varlığı iki ülke arasında ki insani bağların güçlenmesine katkı sağlamaktadır. Bununla birlikte, Türkiye ile Gürcistan arasındaki ilişkilerin ulaştığı ileri açısından en çarpıcı iki örnekten ilki, iki ülke vatandaşlarının birbirlerinin ülkesine vizesiz ve pasaportsuz seyahat edebilmeleridir. İkinci olarak da Dünyada eşine az rastlanır bir uygulama olan Batum Havaalanı'nın iki ülke tarafından ortak kullanılmasıdır. Türkiye ile Gürcistan arasındaki karşılıklı güveni ve işbirliği iki ülkenin de çıkarına olacak şekilde her alanda daha da geliştirilmesi önemlidir (İZTO, 2016: 3-4). 2010-2016 yılları arasında Türkiye'nin Gürcistan'a olan ithalat ve ihracatı Tablo 4'de verilmemektedir.

Tablo 4: Türkiye'nin Gürcistan İle Ticari İlişkileri

(Değer: Bin ABD \$)				
YILLAR	İHRACAT	İTHALAT	HACİM	DENGE
2016/ (1-3)	462 700	118 962	581 662	343 738
2015	1 108 763	223 107	1 331 870	885 656
2014	1 443 790	232 596	1 676 386	1 211 194
2013	1 245 917	201 738	1 447 655	1 044 179
2012	1 253 309	180 351	1 433 660	1 072 958
2011	1 092 321	314 352	1 406.673	777 969
2010	769 271	290 725	1 059 996	478 546

Kaynak: TÜİK, 2017

Türkiye'den Gürcistan'a ihraç edilen ürünler arasında; demir-çelik-plastik borular, temizlik malzemeleri, plastikten mamuller, tıbbi ilaçlar ve demir inşaat aksamaları, elektrikli makina ve cihazları, metal dışı mineral mamuller, kara ulaşım araçları, kâğıt-karton ve kâğıt karton esaslı mamuller, mantar ve ağaç mamulleri yer almaktadır. Türkiye'nin ithal ettiği ürünlerin başlıcaları; kimyasal gübreler, demir-alışımız çelik ve örme mensucattır.

Gürcistan'da sermayesi 1 milyon Dolar'ın üstünde 27 Türk firması hala hazırda faal olarak çalışmaktadır. Ayrıca, ülkede KOBİ niteliğinde yaklaşık 500 Türk şirketi faaliyet göstermektedir. Firmalarımız 20.000 kişiye istihdam sağlamaktadır. Ülkemizde 2016 Aralık ayı itibariyle Gürcistan sermayesine sahip 254 şirket faaliyet göstermektedir. Gürcistan'da bugüne kadar, Türk müteahhitlik firmaları tarafından yaklaşık 3,5 milyar Dolar tutarında 197 proje üstlenilmiştir. Türk firmalarının faaliyet alanları, enerji santrali, turistik tesis, konut, karayolu inşası gibi alanlarda yoğunlaşmaktadır. Bununla birlikte Bakü-Tiflis-Kars (BTK) demiryolu projesi de üç ülke arasındaki bölgesel işbirliğinin göstergesidir. Bu proje ulaştırma alanında Türkiye, Azerbaycan ve Gürcistan arasındaki işbirliğine katkı sağlamanın yanında iki ülke arasındaki ticaretin artırılmasına da yardımcı olacaktır. Projenin tamamlanmasıyla ilk zamanlarda yıllık 1 milyon yolcu ve 6,5 milyon ton yük taşıması beklenirken, 2034 yılında 3 milyon yolcu ve 17 milyon ton yük taşıyacağı öngörülmektedir. Yine Afganistan, Türkmenistan, Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye Transit Taşımacılık Koridoru Lapis Lazuli projesi ile

Afganistan, Türkmenistan ve Hazar Denizi-Azerbaycan ve Gürcistan arasında Karadeniz'deki limanlar kullanılarak veya Bakü-Tiflis-Kars demiryolu üzerinden Boğaz Köprüleri ve Marmaray aracılığıyla Avrupa'ya kadar uzanan bir transit koridoru oluşturulması hedeflenmektedir. Türkiye'nin, 2004 yılından bugüne dek Gürcistan'a yapmış olduğu ikili resmi kalkınma yardımlarının toplam tutarı 101 milyon Dolara ulaşmıştır. Ayrıca 2012 yılında yaklaşık 1,4 milyon Gürcistan vatandaşı ülkemizi ziyaret ederken, 2014 yılında bu sayı 1,7 milyona, 2015 yılında ise 1.9 milyona yükselmiştir (Mfa, 2017). İki ülke arasında vizesiz seyahat ile artan bavul ticaretinin ekonomik değeri tam olarak tespit edilemediği için verilen rakamlara bavul ticareti verileri eklenmemiştir.

2.3. Ermenistan

Güney Kafkasya'da denize kıyısı olmayan geneli dağlık kapalı bir kara devletidir. Bulunduğu coğrafya ile birlikte değerlendirildiğinde bölgenin en küçük ülkesidir. Ermenistan'ın kuzeyinde Gürcistan, doğusunda Azerbaycan, güneyinde İran, batısında ise Türkiye ve Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti bulunur.

Ermenistan'ın Türkiye ve Azerbaycan ile olan sınırlarının kapalı olması nedeniyle dış dünya ile bağlantısı sadece İran ve Gürcistan üzerinden yapılabilmektedir. Türkiye-Ermenistan ticaretinin büyük kısmı Türkiye'den Ermenistan'a Gürcistan üzerinden yapılan ihracattan ibarettir. Sonuç olarak bu durum mallarının lojistik maliyetini artırmaktadır.

Ülkede tarıma elverişli alan sınırlıdır. Başlıca tarım ürünleri meyve ve sebzelerdir. Ülkede üzüm üretimi yapılmakta olup şarapçılık ülke için önemli bir sektördür. Ülkenin ihracatında maden ürünleri önemli bir paya sahiptir. Ermenistan'da zengin bakır, molibden, demir, boksit, altın, kurşun ve çinko yatakları bulunmaktadır. Ayrıca ülkede çok sayıda taş ocağı mevcuttur. Doğal kaynakların azlığı nedeniyle komşu ülkelere ihtiyacı başka ülkelere kıyasla daha fazladır.

Ermenistan etnik yapısı incelendiğinde diğer Güney Kafkasya devletlerinden daha homojen bir dağılım göstermektedir. Nüfusun %98,1 Ermeni, %1,2 Yezidi, %0,4 Rus, % 0,1 Süryani, %0,1 Kürt, %0,1'i diğer çok küçük gruplar oluşturmaktadır (Armenia, 2017).

2.3.1. Ermenistan Ekonomi

Ermenistan'da sanayi öncelikle elmas işleme, elektrik motorları, örme giyim, çorap, ayakkabı, ipek kumaş, kimyasallar, yazılım geliştirme ve gıda işleme üzerine yoğunlaşmıştır. Erivan, Gümrü, Alaverdi ve Vanadzor sanayinin en yoğun olduğu şehirlerdir. Ermenistan'da turizm sektörü gelişmiştir. Ülkeyi en çok Avrupa, Rusya ve Amerika Birleşik Devletleri'nde yaşayan ve etnik kökenleri Ermeni olan turistler ziyaret etmektedir. Turizmin ülkenin kalkınması için oldukça önemli bir etken olduğu düşüncesiyle bu alanda birçok yatırım yapılması sağlanmıştır. Ülkede otelcilik sektörü hızla gelişmektedir. Sevan Gölü dünyanın en büyük dağ gölü olması özelliği ile ülkeye en çok turist çeken kaynak olarak görülmektedir. 2016 yılı Ocak-Eylül döneminde Ermenistan'ı 969.010 turist ziyaret etti 2015 yılının aynı dönemine göre Ermenistan'a seyahat eden turistlerin sayısı yüzde 3,6 artış olmuştur (Armenia, 2017).

Ermenistan, 2011 yılı verilerine göre, Sovyetler Birliği'nin bilgisayar kaynaklı savunma ve uzay çalışmalarının %30'unu yürütmekte olup ve bu özelliği ile bir bilişim merkezi olarak uzmanlaşmıştır. Ülkede bilişim alanında faaliyet gösteren 120 kadar firma bulunmakta ve bu firmalarda 4000'den fazla kişi çalışmaktadır. Sektörde yapılan üretim her yıl yaklaşık %10 oranında artış göstermektedir. Sektörde çalışanlar, iyi eğitim almış ve tecrübeli uzmanlardır. Bu alanda çalışanlar 3500-7500 dolar arası yıllık ücret almaktadır (İZTO, 2011:9).

Ermenistan, elmas çıkarılması ve işlenmesi konularında son derece gelişmiş tesislere sahiptir. Ülkede düşük ücretlere oldukça tecrübeli elmas kesme işçileri bulunabilmektedir. (Armenia, 2017)

2.3.2. Ermenistan Ekonomik Parametreleri

2016 yılında ülkenin ekonomik büyümesi % 4.4 seviyesinde gerçekleşmiştir. 2016'nın Ocak - Nisan aylarında sanayi üretim hacmi 421 milyar Dram olmuştur. Elektrik enerjisi üretim miktarı 2.566 milyar kWh'dir. Ortalama aylık gelir 182.791 Dram'dır. Son verilere göre askeri ücret 55.000 Dram / Yıldır. Yine 2016'nın Ocak - Nisan döneminde ticaret hacmi yüzde 0.7 düşüş ile yaklaşık 601 milyar dram olarak gerçekleşmiştir (Armenia, 2017).

Ermenistan, başlıca Rusya, Almanya, Bulgaristan, Amerika, Hollanda ve Belçika gibi ülkelere ihracat yapmaktadır. Başlıca ihraç ürünleri ise; dökme demir, bakır, demir dışı metaller, elmas, maden ürünleri ve gıda ürünleridir. İthalat yaptığı ülkelerin başında ise, Rusya, Çin, Ukrayna, Türkiye, Almanya ve Amerika gelmektedir. Başlıca ithal ürünleri arasında; doğal gaz, petrol ürünleri, tütün ürünleri, elmas ve gıda ürünleri gelmektedir. Elmas ülkenin hem ithalatında hem ihracatında yer almaktadır. Elması ülkenin ithal ürünleri arasında yer almasını sağlayan sebepte tecrübeli ve düşük ücretli işçilerdir. Dünyanın birçok ülkesi çıkardıkları elmasları önce Ermenistan'a ihraç ederek orada işlenmesini sağlayıp, daha sonra aynı elması son haliyle Ermenistan'dan ithal etmektedir (Armenia, 2017).

Tablo 5'de Ermenistan'ın ekonomik parametrelerine yer verilmiştir.

Tablo 5: Ermenistan'ın Ekonomik Parametreleri

GSYİH (milyar ABD Dolar)	10.4	İhracat (milyar ABD Dolar)	1.64
Reel GSYİH Büyüme Oranı (%)	2,4	İthalat (milyar ABD\$) 2015	2.92
Nüfus (milyon)	3.0	Uluslararası rezervler (milyar ABD\$)	1,8
Kişi Başına GSYİH (ABD Dolar)	8.138	Ermenistan'da Türk sermayeli firma sayısı	12
Enflasyon Oranı (%)	3,7	İşsizlik Oranı (%)	18.10

Kaynak: Economist Intelligence Unit, 2016

2.3.3. Ermenistan Türkiye Ekonomik İlişkileri

Türkiye ve Ermenistan arasındaki Alican sınır kapısının 1993 yılının Nisan ayından bu yana kapalı olması nedeniyle iki ülke arasında direkt bir ticaret ilişkisi olmamakla beraber, ticari ilişkiler Gürcistan ve İran üzerinden transit olarak gerçekleştirilmektedir. Bu durum ulaştırma maliyetlerini artırmasının yanı sıra zaman dezavantajlarını da içinde barındırmaktadır.

Sınırlar kapalı olmasına rağmen iki ülkenin ortak sermayeli firmalar Gürcistan ile İran üzerinden ticareti devam ettirmektedir. Türkiye-Ermenistan arasında ticaretin Gürcistan üzerinden devam etmesi taşımacılık maliyetlerini % 10, ulaşım süresini ise iki gün artırmaktadır. 3 Mart 1997'de Türk ve Ermeni işadamları tarafından kurulan Türk-Ermeni İş Geliştirme Konseyi (TABDC) iki devlet arasında ticaret yapılmasında büyük rol oynamaktadır.

Türkiye ve Ermenistan arasındaki ticaret Gürcistan aracılığı ile faturalandırılmaktadır (iki ülke arasında yapılan ticaretin hepsi faturalandırılmamaktadır). İki ülke arasında büyük ölçekli mal ve ürünlerin ticaretinin yanı sıra Ermenistan bavul ticaretinde de Türkiye için önemli boyutlara ulaşılmıştır. Ermenistan bavul ticaretinde rakamlar net olmamakla birlikte yıllık değeri 12 milyon doları aştığı düşünülüyor (Soyak, 2016). İstanbul'da ticaretin odaklandığı en önemli yer Laleli bölgesidir. Bavul

ticaretinin bu bölgede gelişmesi ile satış mağazalarının yanı sıra oteller ve restoranların sayısı da artmıştır. Türk Ticaret Bakanlığı'nın raporuna göre, yaklaşık 10 bin Türk Laleli'deki ticarete katıldı ve bundan gelir elde etti, Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu'na (DEİK) göre bölgede irili ufaklı 3 bin otel, gelen yabancı ziyaretçilere hizmet veriyor ve yine DEİK'in tahminlerine göre, bölgenin toplam ticaret hacmi yıllık 5 milyar dolar civarında (USAID, 2012: 25-26).

2010-2016 yılları arasında Türkiye ile Ermenistan ithalat ve ihracatı Tablo 6'de verilmektedir.

Tablo 6: Türkiye'nin Ermenistan'a İle Ticari İlişkileri

YILLAR	(Değer: Bin ABD \$)	
	İHRACAT	İTHALAT
2016/ (1-11)	1	1 192
2015	-	988
2014	-	1 465
2013	83	399
2012	83	222
2011	218	133
2010	16	2 626

Kaynak: TÜİK, 2017

Tablo 6'dan da anlaşılacağı üzere Ermenistan ile sınır kapılarının kapalı olmasına karşın karşılıklı iki ülke mal akışı devam etmektedir. Türkiye Ermenistan arasında ticaret büyük kısmı Gürcistan olmak üzere, İran üzerinden devam etmektedir. Ermenistan'a İran'dan gelen malların kalitesinin düşük olması nedeniyle Ermenistan genelde Türk mallarını tercih etmektedir. Dahası Ermenistan'da yapılan inşaatlarda Türk yapı maddelerinin kullanımı, dükkânlarda ve marketlerde raflarda ilk sıraları Türk ürünlerinin aldığı derin araştırmalara gidilmeden çıplak gözle görülebilecek düzeydedir (USAID, 2012:24).

SONUÇ VE ÖNERİLER

Başka enerji kaynaklarının verimi, fosilden elde edilen enerji kaynaklarının veriminden daha az olması nedeniyle hala fosilden elde edilen yakıtlara bağımlılığımızın sürdüğü günümüzde fosil yakıtlar giderek azalmaya ve dehada değerlenmeye başladığı yakın geleceğe doğru yaklaşmaktayız. Bu dönemde, Güney Kafkasya bölgesi, sahip olduğu enerji kaynakları ile bölgeye egemen olmak isteyen ülkelerin dikkatini çekmeye artarak devam etmektedir. Türkiye Güney Kafkasya ve Avrupa arasında köprü ve Karadeniz-Kafkasya-Hazar ekseninde çok önemli bir coğrafi konuma sahip olması sebebiyle jeopolitik teorilere göre dünyanın merkezi olarak kabul edilen Orta Asya'ya giden yolun başlangıcını oluşturmaktadır. Dahası özellikle Azerbaycan ve Gürcistan ile tarihten gelen bağlarının olması gibi avantajların da desteğiyle Güney Kafkasya Türkiye'nin ilgi ve etki alanı içinde bulunmaktadır. Türkiye bölgede ekonomik gücünü artıracak politikalar ve projeler üretmeye devam etmek ve inovatif olmak durumundadır.

Türkiye Güney Kafkasya bölgesindeki ülkelerle ticaretini artırıcı önlemleri alarak ve uygulamada bürokratik sıkıntılar doğuran uygulamalar konusunda pratik çözümler üretmeye artarak devam etmelidir. Ayrıca Türkiye'nin Azerbaycan'a açılan kapısı olan Nahçıvan'ın bölgedeki etkinliğini artırıcı tedbirleri de almaya devam etmek durumundadır.

Türkiye'nin birikimi ve imkânları Güney Kafkasya ülkeleri ile olan ekonomik, sosyal, politik ve tüm sürece katkı yapmasına uygundur. Özellikle, tarım, gıda imalatı, inşaat, kimya sanayii, tekstil, turizm gibi petrol dışı sektörlerde ortak çabaların artırılması ve işadamlarımızın güçlü ortaklıklar temelinde bu alanlarda daha fazla yatırım yapmaları olumlu ve isabetli bir gelişme sağlayacaktır. Ekonomik ilişkilerin daha da sağlamlaşması ve ileriye götürülebilmesi için ulaştırma altyapısı, taşımacılık, gümrükler, sosyal güvenlik ve insanlar ile malların serbest dolaşımı gibi birçok alanda ilerlemeye müsait pozisyonlar bulunmaktadır.

Türkiye Güney Kafkasya politikasının ana unsuru bölge ülkelerinin bağımsızlık ve egemenliklerinin sağlanması, bölgenin siyasi ve ekonomik istikrarının korunması, bölgesel ticari işbirliğinin desteklenerek geliştirilmesi üzerine kuruludur. Bu politikalar doğrultusunda bölgesel işbirliği ve ticari/ekonomik bağlar bu anlamda öncelikli konular olarak Türkiye'nin her an sıcak tutacağı unsurlardır. Bu ilişkiler ağının önceliği bölgenin bir güvenlik tehdidi olmaktan kurtarılmasıyla sağlayacaktır.

Azerbaycan boyutundan bölgeye bakıldığında ise; ekonomik gücünü artırmanın yanı sıra ve bölge dengesini korumak amacı ile ağırlıklı olarak petrole yatırım yapma kısılcısından kurtulup petrol dışı sektörünü geliştirmeye devam etmek durumundadır. Ülkenin çeşitli alandaki girişimleri başarılı olmaktadır. Bu durumun sürdürülebilirliği de önemli unsurdur.

Ermenistan ile olan resmi ticarimizin sadece kıymetli taşlar ithalatı çerçevesinde kalmayıp geniş bir yelpazede ihracat açısından değerlendirmekte Türkiye lehine fayda sağlayacağını öngörmekteyim.

KAYNAKÇA:

AÇMA, B. ve YENİŞEN, K. (2013). “Kafkasya'nın Ekonomik Potansiyeli ve Dönüşümü İçin Politika ve Stratejiler”. Yönetim ve Ekonomi Cilt:20 Sayı:2 Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, Manisa.

BİLGİN, M. (2005). Hazar'da Son Darbe, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2. Baskı, İstanbul.

ÇELİKPALA, M.(2010).“Türkiye ve Kafkasya: Reaksiyoner Dış Politikadan Proaktif Ritmik Diplomasiye Geçiş”. Uluslararası İlişkiler, Cilt 7, Sayı 25 (Bahar 2010), s. 93-126.

DEİK (Dış Ekonomi İlişkiler Kurulu), (2012). Türk–Gürcü İş Konseyi Gürcistan Ülke Bülteni. İstanbul.

DEİK (Dış Ekonomi İlişkiler Kurulu), (2013). Azerbaycan Ülke Raporu. İstanbul.

GOGOLASHVİLİ, K. (2011), In search of Georgia's economic model, South Caucasus 20 Years of Independence pp.173-193 Published by Friedrich-Ebert-Stiftung

MUSABEYOV, R. (2010). Azerbaijan-Russia Bilateral Relations: Economics Prevails Politics”, Azerbaijan Focus, October-December 2010, ss. 141-142.

NRANYAN, A. (2011). Armenia: 20 years of integration into capitalism, consequences and challenges, South Caucasus 20 Years of Independence pp.194-217 Published by Friedrich-Ebert-Stiftung.

SAPMAZ, A. (2018). Rusya'nın Transkafkasya Politikası ve Türkiye'ye Etkileri, İstanbul, Ötüken Neşriyat A.Ş.

SOYAK, K. (2016). Türk-Ermeni İş Geliştirme Konseyi Başkan Yardımcısı Erişim: <http://www.tabdc.org/ermenistan-kapisi-acilirsakafkasyayla-ticaret-izlanir/> Erişim Tarihi: 03.06.2017.

USAID (2012). United States Agency for International Development Türkiye- Ermenistan Ticaretine Genel Bakış ve Olası İşbirliklerinin Geliştirilmesi. Erişim: <http://www.tabdc.org/wp-content/uploads/TR-Rapor1.pdf> Erişim Tarihi: 03.06.2017.

VALİYEV A. (2011). Azerbaijan's Economic Model and its Development since Independence South Caucasus, 20 Years of Independence pp.218-240 Published by Friedrich-Ebert-Stiftung

YALÇIN, S. ve Yalçın, A. (2016). Ermenistan Ekonomisi ve Tarihsel Süreç İçerisinde Ermeni Meselesi. Nobel Yayınları, Ankara.

İnternet Kaynakları:

Armenia, (2017). Demographics, Demographics, The Government of the Republic of Armenia, <http://www.gov.am/en/demographics/> Erişim Tarihi: 21.11.2017.

Azerbaycan Ekonomik Kalkınma Bakanlığı, Azerbaycan Ocak-Haziran 2016 boyunca sanayinin gelişimi, http://www.economy.gov.az/index.php?option=com_content&view=article&id=3985:2016-senaye&catid=125:2016-eig&lang=en Erişim Tarihi: 12.11.2017.

Economist Intelligence Unit (EIU). Financial Analysis of Southern Caucasus Countries, <http://country.eiu.com/georgia>, Erişim Tarihi: 20.11.2017.

Economist Intelligence Unit (EIU). Financial Analysis of Southern Caucasus Countries, <http://country.eiu.com/azerbaijan>, Erişim Tarihi: 27.11.2017.

Economist Intelligence Unit (EIU). Financial Analysis of Southern Caucasus Countries, country.eiu.com/armenia, Erişim Tarihi: 20.11.2017.

Economist Intelligence Unit, Azerbaijan Economy, <http://country.eiu.com/Azerbaijan/ArticleList/Analysis/Economy> Erişim Tarihi: 10.11.2017.

Gürcü ve Türk İşadamları Derneği GÜRTİAD, Gürcistan Ülke profili <http://www.gurtiad.ge/tr/Default.ASP> Erişim Tarihi:10.11.2017.

İzmir Ticaret Odası (İZTO), (2011). Ermenistan Cumhuriyeti Ülke Raporu. http://izto.org.tr/demo_betanix/uploads/cms/yonetim.ieu.edu.tr/5606_1435153887.pdf Erişim Tarihi: 20.11.2017.

İzmir Ticaret Odası (İZTO), (2016). Azerbaycan Ülke Raporu. http://izto.org.tr/demo_betanix/uploads/cms/yonetim.ieu.edu.tr/5606_1470815417.pdf Erişim Tarihi: 20.11.2017.

Mfa (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, Güney Kafkasya Ülkeleri ile İlişkiler), (2017). http://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-guney-kafkasya-ulkeleriyle-iliskileri.tr.mfa Erişim Tarihi: 10.06.2017.

National Statal Service of Armenia (2016) Economic and Financial Data for the Republic of Armenia <http://www.armstat.am/en/?nid=126&id=01510> Erişim Tarihi: 02.11.2017.

The Government of the Republic of Armenia, (2017). Demographics, Demographics, <http://www.gov.am/en/demographics/> Erişim Tarihi: 21.11.2017.

Türkiye Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı, Gürcistan Genel Ekonomik Durumu (2016). <http://www.ekonomi.gov.tr/Gürcistan> Erişim Tarihi: 20.11.2017.

Türkiye İstatistik Kurumu, TÜİK, Yıllara Göre Dış Ticaret, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046 Erişim Tarihi: 20.11.2017.Kanunu (10/12/2003)